

UNILATERALISTA HAGYOMÁNY
ÉS GYAKORLAT AZ AMERIKAI
KÜLPOLITIKÁBAN¹

A Fjodor M. Dosztojevszkijnek tulajdonított mondás szerint az orosz realista irodalomban „mindnyájan Gogol köpönyegéből bújtunk elő”. Az Egyesült Államok történetére alkalmazott parafrázis úgy hangzik, hogy a 20. század eleje óta az amerikai külpolitika „Woodrow Wilson köpönyegéből bújt elő”; azaz az őt követő amerikai elnökök a liberális internacionalizmus elveit, így, többek közt, a multilateralizmust (s annak intézményeit), valamint a nemzetközi jog mindenkire vonatkozó szabályait követték. Ezt a hagyományos felfogást azonban ki lehet egészíteni azzal: *ha és amikor az érdekek így követték*. Abban a pillanatban, amikor jelentősebb ellentét alakult ki az elvek és az érdekek között, a mindenkori amerikai elnök (az Egyesült Államok) minden további nélkül átlépett az előbbieken az utóbbiak egyoldalú érvényesítése érdekében. Ahogy Stephen M. Walt fogalmazott: „A nemzetközi politika küzdősporthoz, és még a nagyhatalmaknak is engedniük kell a politikai elveikből a biztonságuk és a gazdasági jólétük érdekében.”² A dosztojevszkiji metaforát továbbgondolva akár azt is leszögezhetjük, hogy „a liberális internacionalizmus köpenye” eltakarta, és eltakarja a Woodrow Wilson elnök (1913–1921) által bírált nagyhatalmi, erőegyensúlyi, érdekalapú amerikai kül- és biztonságpolitikai valóságot. Sőt, még azt is megkockáztathatjuk, hogy Wilson az egyik legjobb példa arra, hogy az általa hangoztatott idealista elvek és az általa gyakorolt külpolitika sem volt mindig átfedésben (az angol *understatement*-tel élve). Még ha a legjobb szándékot is tételezzük fel, az Egyesült Államok soha nem volt abban a helyzetben, hogy a világra erőltesse az elveit – az 1945-öt követő időszakban globálisnak mondott hegemoniája is többnyire „félvilági” volt, hiszen a világ legnagyobb területű országa (a Szovjetunió, majd Oroszország), a világ legnépesebb állama (Kína) és

¹ A tanulmány szakmai lektora Glant Tibor.

² WALT 2011.

a világ legnépesebb demokráciája (India) soha nem tartoztak Amerika érdekszférájába, nem is szólva több tucatnyi kisebb országról. Azaz még ha a szövetségi rendszerén belül törekedhetett is a liberális internacionalista elvek érvényesítésére, a világ többi részével szemben hagyományos erőegyensúlyi/nagyhatalmi politikát kellett folytatnia.

Mivel az ellenérdekelt nagyhatalmak folyamatosan gátolták az Egyesült Államok nemzetközi törekvéseit, kétoldalú kapcsolatokban, regionális keretben és a multilaterális intézményekben Washington ismételt arra kényszerült, hogy a liberális internacionalista elvekkel szemben egyoldalú lépéseket tegyen. A valóság az, hogy saját szövetségi rendszerén belül is alkalmanként ehhez a megközelítéshez folyamodott: így többek közt a szuezi válság idején Nagy-Britanniával szemben, vagy egyes nyugat-európai szövetségesei ellenkezése dacára döntött a neutronbombákkal ellátott rakéták telepítése mellett az 1970-es években (igaz, ezt a döntését később visszavonta). Hasonlóképpen egyoldalúnak minősíthető az úgynevezett másodlagos büntetvámok használata a szövetségeseikkel és nem szövetségeseikkel szemben. Példaként szolgálhatnak a Reagan-adminisztráció vonatkozó intézkedései a Szovjetuniót és Nyugat-Európát összekötő gázvezetékkel kapcsolatban, amelyet az elnök legszorosabb partnere, Margaret Thatcher brit miniszterelnök is idesele bíralt, de a Kubára vonatkozó 1996-os Helms–Burton-törvény is idesorolható.

Az Oroszországi Föderációt Nyugat-Európával (gyakorlatilag Németországgal) közvetlenül összekötő gázvezeték(ek) (*Nord Stream 1* és *Nord Stream 2*) építése, illetve működtetése szálka volt az amerikaiak szemében: azok léte ugyanis lehetővé tette (volna) az európaiak egy részének az Egyesült Államoktól függetlenebb energiaellátását és az energiabiztonságot. Nem illettek bele Washington Oroszország elleni nagystratégiájába: Európa leválasztása az orosz fosszilis energiahordozókról (*de-linking*) és átállítása más energiahordozók, köztük az amerikai cseppfolyósított gáz (LNG) nagyarányú használatára.

A „nagy háborút” követően a wilsoni multilateralizmus és a nemzetközi jog uralmának legfőbb letéteményese a Nemzetek Szövetsége (vagyis a Népszövetség) lett volna. A szervezet azonban teljes kudarcot vallott a nemzetközi konfliktusok kezelésében, így például a japánok Kína elleni

támadásakor, 1931-ben. Megjegyzendő, hogy az Egyesült Államok soha nem lépett be a Népszövetségbe, részben azért, mert a szerződés belpolitikai ellenfelei kifogásolták Amerika esetleges multilaterális kötelezettségeit. Utódja, az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) sem sokkal hatékonyabb: a Biztonsági Tanácsban az öt állandó tagot megillető vétőjog miatt a lényeges kérdésekben gyakorlatilag állandó patthelyzet van. Nem véletlen, hogy az USA-ban egyre nagyobb szkepszissel figyelik az ENSZ működését, és hogy egyre gyakoribbá vált a szervezet megkerülése a Clinton-adminisztráció nyugat-balkáni beavatkozásától kezdve az Irak elleni háborún keresztül az Irán elleni katonai csapásokig. Ez a tendencia akkor erősödött fel, amikor a neokonzervatívok kerültek kormányzati pozíciókba a 21. század elején. Egyik prominens képviselőjük, Charles Krauthammer még az 1990-es évek elején megfogalmazta a nemzetközi szervezetekkel kapcsolatos általános véleményüket: „Az Egyesült Nemzetek Szervezete semmit sem tud garantálni/biztosítani. Kizárólag formális értelemben létezik”; valójában az ENSZ egyfajta vitafórummá degradálódott.³ A neokonzervatívokkal (Richard Cheney, Paul Wolfowitz, Richard Perle, Douglas Feith stb.) körülvett George W. Bush a *Le Monde Diplomatique* híradása szerint egy beszélgetés során állítólag feltette a költői kérdést: „Azon töröm a fejemet, vajon az ENSZ nélkülözhetetlen a 21. században?”⁴ A gyakorlatban a Bush-adminisztráció (2001–2009) átlépett az ENSZ-en; egyoldalúan újraértelmezte az erő alkalmazását a nemzetközi életben (preventív akciók), hasonlóképpen a harmadik országok szuverenitását, valamint a nemzetközi jogot, beleértve a hadifoglyokra vonatkozó III. genfi egyezményt. Meg kell jegyezni, hogy ezen unilateralista lépések közül a demokrata Obama-adminisztráció (2009–2017) többet is átvett. Más, liberális szemlélettel létrehozott nemzetközi szervezetek, köztük a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) és az Egészségügyi Világszervezet (WHO), vagy képtelenek ténylegesen betartatni a nemzetközi szabályokat, vagy erősen politikai indíttatásból egyfajta „világkormányzati szervezetté” próbálnak válni – nem is szólva az olyan erősen átideologizált szakmai szervezetről, mint például az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO).

³ KRAUTHAMMER 1990: 25.

⁴ BORSI-KÁLMÁN 2025: 64.

A párizsi klímaegyezmény megkérdőjelezhető politikai és gazdasági háttére vagy a Nemzetközi Büntetőbírósággal kapcsolatos (részben megalapozott) amerikai székszisz eredményeként Washington kilépett, vagy be sem lépett ezekbe a multilaterális szervezetekbe, fenntartva a jogot, hogy az ezen szervezetek joghatósága alá tartozó ügyekről egymaga dönthesse. Ami a Világkereskedelmi Szervezetet illeti, Donald J. Trump (2017–2021 és 2025–) a multilaterális keretek helyett a kétoldalú kereskedelmi megállapodásokat vagy a regionális (például az Európai Unióval köthető) megállapodásokat részesíti előnyben, mert ezekben a relációkban jobban tudja érvényesíteni az USA erőfölényét.⁵ Ez az erőfölény részben a belső piacok nagyságából is adódik. Miközben az amerikai 29 billió dolláros GDP 70 százalékát – azaz 20 billió dollárt – a fogyasztás teszi ki, a vonatkozó adatok Kína esetében 19 billió dollár és 40 százalék (8 billió dollár), az EU esetében pedig 19 billió dolláros GDP mellett 52 százalékos (10 billió dollár) a fogyasztás mértéke.

A nemzetközi szervezetekre való időnkénti hivatkozás (retorikai fordulatként) belpolitikai célokat is szolgál: az amerikai közvélemény jelentős része ugyanis idegenkedik az egyoldalú amerikai cselekvéstől, de elfogadja azt, ha a „nemzetközi közösség” tagjaival együtt történik, még úgy is, ha a „nemzetközi közösség” teljesen elhanyagolható vagy formális szerepet játszik. Ennek egyik legjobb példája a vietnámi háború, amelyet az Egyesült Államok az európai szövetségesei nélkül vívott. A háború idején Lyndon B. Johnson mindössze azt kérte Harold Wilson brit miniszterelnöktől, hogy „[...] néhány katona brit egyenruhában [...] nagy lélektani hatást gyakorolna és politikai jelentőséggel bírna”, Robert McNamara amerikai védelmi miniszter pedig egy ízben kijelentette, hogy egymilliárd dollárt fizetne egy brit zászlóaljért, mégpedig – ahogy Max Hastings megjegyzi – „ő ritkán viccelt”.⁶ „Miért a tettetés? Mert az amerikai közvélemény jelentős részének kétségei vannak az egyoldalú amerikai cselekvés legitimitásáról, de kész elfogadni a »világ közösségével« együttesen végrehajtott akcióit.”⁷ Az 1949. április 4-én a washingtoni szerződéssel létrehozott Észak-atlanti Szerződés Szervezete klasszikus esete a *primus inter pares* intézményi struktúrájának.

⁵ MEAD 2025.

⁶ HASTINGS 2018: 199.

⁷ KRAUTHAMMER 1990: 25–26.

Hivatalosan a szerződő felek egyenjogúak, ám a valóságban a tagállamok az Egyesült Államok biztonsági ernyője alatt állnak. Ennek megfelelően a végső stratégiai kérdésekben az amerikai fővárosban születik döntés. Így többek közt új tagállamok felvételénél a legfontosabb szervezet az amerikai Szenátus, amelynek kétharmados többséggel kell jóváhagynia a csatlakozást. Abban az esetben pedig, ha a tagállamokon belül nem alakul ki egyetértés, az amerikai kormányzat – az Egyesült Államoknak leginkább elkötelezett tagok félig-meddig jelképes részvétele mellett – erősen egyoldalú döntést hoz. Az Irak ellen 2003-ban – meglehetősen kétséges indokokkal – indított háborút diplomáciai szempontból elsősorban az új kelet- és közép-európai szövetségesek támogatták a „Nyolcak levele” és a „Vilnusi Csoport” levele révén (lásd Donald Rumsfeld akkori védelmi miniszter megjegyzését a „régii Európáról” és az „új Európáról”),⁸ de a 2021-es afganisztáni kivonulást sem előzte meg széles körű konzultáció a hivatalosan NATO-akcióban részt vevő szövetségesekkel. Az 1990-es évekbeli nyugat-balkáni – névlegesen közös – NATO-beavatkozás rossz tapasztalataira való tekintettel az amerikaiak az afganisztáni hadműveletek során, noha a NATO történetében először léptették hivatalosan életbe a kölcsönös segítségnyújtást előíró 5. cikkelyt, a „thanks but no thanks” elve alapján gyakorlatilag egyoldalú döntéseket hoztak. Az udvarias elutasítás okai között megemlíthetjük a bizottságok „vezette” hadviselés nehézségeit. Más szavakkal: az állandó egyeztetés a szövetségesekkel számos esetben megkötötte a gyakorlatilag az amerikai erőkre korlátozódó hadműveletek hatékonyságát.

Másodsor, az amerikai haderő unilaterális bevetésének talán legfőbb oka az úgynevezett képességszakadék volt. Az évtizedek során az európai NATO-szövetségesek egy-két kivételtől (Franciaországtól és Nagy-Britanniától) eltekintve szinte kizárólagosan az amerikai elrettentő erőre támaszkodtak a saját biztonságukat illetően, és konzekvensen kevesebbet költöttek a haderejük fejlesztésére, mint kellett volna. Az úgynevezett tehermegosztási vita szinte kezdettől végigkísérte a szervezet történetét. Mike Mansfield szenátor már 1971-ben azt javasolta, hogy az Európában állomásozó amerikai csapatok létszámát felezzék meg, és az európaiak

⁸ BAKER 2003.

vállaljanak nagyobb szerepet a saját védelmükben (jóllehet a Szenátus végül 61 : 36 arányban elvetette az elképzelést). Az ismételt amerikai követelések a nagyobb tehervállalást illetően a 2010-es években erősödtek fel: Robert Gates védelmi miniszter egyfajta búcsúüzenetként 2011. június 10-én felhívta a figyelmet többek közt arra, hogy „[a] Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő (ISAF, Afganisztánban) a felszínre hozott számos hiányosságot a NATO-ban – például a katonai képességekben és a politikai akaratban”.⁹ Így az Egyesült Államok „alapértelmezésénél fogva” (*by default*) egyoldalú döntéseket volt kénytelen hozni, és egyoldalúan cselekedni a NATO égisze alatt. Ez történt végül az amerikai erők afganisztáni kivonásánál is: a demokrata Biden-adminisztráció a szövetségesekkel való minden különösebb egyeztetés nélkül hajtotta végre az akciót 2021 nyarán. Walter Russell Mead Donald J. Trumpgal kapcsolatban leszögezi, de *mutatis mutandis* általánosságban az amerikai republikánus és demokrata kormányokra is egyaránt sokszor jellemző, hogy abban a hitben élnek, „[...] hogy a hagyományos szövetségeseinknek az Egyesült Államokkal szembeni gazdasági és stratégiai függősége velünk való szövetségben tartja őket akkor is, ha nem nagyon értenek egyet azzal, amit csinálunk”.¹⁰ Felmerülhet a gyanú, hogy Washington nem helyezett igazán nagy nyomást az európai szövetségesekre a védelmi kiadások növelése érdekében, még azt követően sem, hogy azok gazdaságilag megerősödtek, mert így megmaradhatott az Egyesült Államoktól való biztonságpolitikai függés, annak minden további politikai, diplomáciai, gazdasági következményével egyetemben. A NATO-ban a képességszakadékot tovább tágítják a politikai különbségek. Nyilvánosan elsősorban a franciák hozzák időnként szóba a „stratégiai autonómiát” Charles de Gaulle-tól Emmanuel Macronig; igaz, a kívánság a retorika szintjén maradt a mai napig. Tágabb értelemben azonban mélyebb filozófiai ellentétek nehezítik a súrlódásmentes együttműködést. Ezekre hívta fel a figyelmet az immár klasszikussá vált, noha némileg leegyszerűsítő kagani magyarázat, amely szerint az Egyesült Államok alapvetően a „hobbesi”, azaz realista alapon szemléli a világot, miközben az európaiak a katonai gyengeségükből adódóan a „kanti” elvek szerint; más szavakkal,

⁹ GATES 2011.

¹⁰ MEAD 2025.

a nemzetközi jog uralmában és a multilaterális intézmények erejében hisznek.¹¹ Donald J. Trump ezeket az európai elveket is megkérdőjelezi, amikor a multilaterális keretek helyett – az Egyesült Államoknak eleve erőfölényt biztosító – kétoldalú vagy legalábbis regionális megállapodásokra törekszik.

Az unilateralizmust természetesen több tényező teszi lehetővé egy ország számára; az Egyesült Államok geopolitikai és geostratégiai helyzete önmagában is ennek kedvez. Ami talán ennél is fontosabb, hogy a lehetséges vetélytársakéhoz viszonyítva egyedülálló a stratégiai mozgástere: északon és délen két gyenge szomszédja van, míg keleten és nyugaton a két óceán védőpajzsa segíti. Ez utóbbi gyakorlatilag az 1950-es évekig létezett: a Szputnyik pályára állításával ekkor nyílt ki a „sebezhetőségi ablak”.

A nyugati féltekén egyoldalúan bejelentett igény a „szuverén hatalmi” státuszra gyakorlatilag mind a mai napig létezik. Az 1820-as évek elején az Egyesült Államok és Nagy-Britannia egyaránt meg akarta akadályozni az európai nagyhatalmakat, hogy befolyást szerezzenek a spanyol uralom alól egymás után függetlenedő latin-amerikai országok fölött. George Canning brit külügyminiszter (1822–1827) egy közös nyilatkozatot javasolt az amerikaiaknak, ám James Monroe elnök (1817–1825) és John Quincy Adams külügyminiszter (1817–1825) célszerűbbnek látott egy egyoldalú deklarációt, amely *minden* új európai gyarmatosítási törekvést ellenezett a nyugati féltekén. A Monroe-doktrína (1823) eredetileg – és annak kiegészítései, alakváltozásai (így a Polk-doktrína vagy a Roosevelt-kiegészítés) – az ország „hátsó udvarának” tekintett térségben „szuverén hatalomként” definiálta az Egyesült Államokat. Az elvet nemzetközileg hivatalosan soha nem fogadták el, a kor nagyhatalmai inkább hallgatólagosan tudomásul vették a geopolitikai realitást. A kivételes földrajzi adottságokhoz a potenciális vetélytársak első és második világháború utáni meggyengülése aktívan hozzájárult. A brit és a francia birodalom eltűnt, s mára két olyan regionális középhatalom maradt a helyükön, amelyek, végső elemzésben, stratégiaileg alárendeltek az Egyesült Államoknak. Hasonló a helyzet a mai Németországgal, a két világháború legnagyobb vesztesével. A Szovjetunió geopolitikai szempontból megerősödve fejezte be a háborút 1945-ben, de soha nem tudott az Egyesült

¹¹ KAGAN 2002.

Államokkal versengeni a hatalom teljes spektrumában; leegyszerűsítve, egydimenziós hatalom maradt globális katonai potenciállal, de gyenge gazdasági alapokkal. Japán a korábbi európai nagyhatalmakhoz hasonlóan Washington „junior” partnerévé vált, Kínát pedig a doktriner kommunizmus fogta vissza egészen a századfordulóig. Leegyszerűsítve: az amerikai vezetőknek 1945 után először elsősorban a Szovjetunióra, másodsorban Kínára, majd 1991 után fordítva, mindenekelőtt Kínára, másodsorban Oroszországra kell(ett) tekintettel lenniük; a többiek vagy stratégiai függő helyzetben voltak (vannak) Washingtontól, vagy pedig globális szinten elhanyagolható a befolyásuk. Persze az „egyedül nem megy” elve is érvényes: katonai, politikai és gazdasági szövetségek feltétlenül szükségesek az Egyesült Államok domináns szerepéhez, amelyek fenntartásához és működtetéséhez pedig előfeltétel az amerikai hegemonia „szolgáltató” jellege. Azaz semmiképpen sem beszélhetünk teljes mértékű unilaterálisizmusról; az ilyen jellegű politika a szövetségek legalább hallgatóságos támogatását igényli. Samuel P. Huntington a hidegháború utáni évtizedet uni-multipoláris korszaknak nevezi, amelyben a kulcsfontosságú nemzetközi ügyek kezeléséhez elengedhetetlen az egyetlen szuperhatalom (az Egyesült Államok), de mindig valamilyen kombinációban más jelentősebb államokkal; a szuperhatalom egyoldalú/unilaterális döntési képessége inkább más államok törekvéseinek megakadályozásában rejlik.¹² Ebben a szűkített értelemben vizsgálandó Madeleine K. Albright „nélkülözhetetlen nemzet” tétele. E koncepció burkoltan magában hordozza az egyes amerikai politikai körökre jellemző hübriszt, amely szerint más államok „nélkülözhetők”. Nyilvánvaló, hogy a földrésnyi Egyesült Államok történelmi léptékben is egyedülálló belső erőforrásai is, a természeti kincsektől a gazdaság páratlan szervezésén át a stabil politikai és társadalmi állapotokig (1865 után), feltétlenül szükségese-
sek voltak a hatékony külföldi érdekérvényesítéshez. E tényezők részletes tárgyalására azonban terjedelmi korlátok miatt most nem kerül sor.

Az Egyesült Államok globális primátusának egyik fontos eleme a többi ország számára nyújtott „szolgáltatások” rendszere. Egyértelmű, hogy a vele szövetségben lévő, biztonságukat elsősorban Washingtonnak köszönhetően

¹² HUNTINGTON 1999.

fenntartó államokkal szemben a mozgásteret nagyobb; más szavakkal: közöttük, végső soron, a valóságban aszimmetrikus kapcsolat létezik. Az Amerika által nyújtott „szolgáltatások” azonban nem korlátozódnak a szövetségesekre. Woodrow Wilson tizennégy pontjából a második a hajózás teljes szabadságát követeli „a felségvizeken kívül eső tengereken, békében és háborúban egyaránt, kivéve, ha a tengereket nemzetközi szerződések végrehajtására irányuló nemzetközi akció révén teljesen vagy részben lezárnák”.¹³ Mind ezt úgy is meg lehet fogalmazni, hogy a globális közös terek nyitva tartása a nemzetközi rend egyik alapvető eleme. Az az ország pedig, amelyik ezt biztosítja, az Egyesült Államok, még pontosabban: annak haditengerészete és légereje. Az olyan „szűk keresztmetszetek” (*choke points*) nyitva tartása a nemzetközi kereskedelem előtt, mint például a Hormuzi-szoros vagy a Malaka-szoros, Európától kezdve a Közel-Keleten át az ázsiai országokig bezárólag mindenki számára létfontosságú. Egyértelmű, hogy ez a „szolgáltatás” az Egyesült Államok tárgyalási pozícióit javítja másokkal szemben. Robert Zoellick 2005-ben – a Világbank elnökeként, majd később is – arról beszélt, hogy Kína „vonakodó részvényes” a nemzetközi rend fenntartásában.¹⁴ Ennek megfelelően az Egyesült Államok kénytelen egyedül ellátni ezt a feladatot, ami egyrészt lényeges eleme az amerikai globális hegemoniának, s így hajlandó is ennek megfizetni az árát, másrészt viszont partnerek híján egyoldalú lépéseket tehet bizonyos határokon belül. Robert O. Keohane és Joseph S. Nye, Jr. az amerikai unilateralizmust potenciálisan lehetővé tevő tényezők közé sorolja azt, hogy az Egyesült Államok gazdasági-kereskedelmi téren kevésbé sebezhető, mint a többi nagyhatalom vagy regionális tömörülés. „Más országok az óriási amerikai piac vásárlóerejére és az amerikai katonai erőre támaszkodnak. Ezek az előnyök lehetővé teszik Washington számára, hogy az erő pozíciójából tárgyaljon a partnereivel.” Továbbá: „Ami az aszimmetrikus kölcsönös függőséget és hatalmat illeti, az Egyesült Államok előnyös tárgyalási pozícióban van mind a hét legfontosabb kereskedelmi partnerével szemben.”¹⁵ Többek közt ez a helyzet magyarázza

¹³ *President Wilson's Message to Congress...* [é. n.].

¹⁴ MCCALLUM 2011.

¹⁵ KEOHANE–NYE 2025.

a Trump-adminisztráció agresszív és esetenként egyoldalú kereskedelem- és vámpolitikáját: a partnerek esetében az ár-érték arány többnyire Washington számára kedvezőbb, noha ez nem vonatkozik minden egyes kategóriára (iparcikkek, mezőgazdasági termékek, nyersanyagok, szolgáltatások stb.).

Egy Anton Csehovnak tulajdonított mondás szerint: „Ha a színmű első felvonásában megjelenik egy puska, akkor annak a darab végéig el is kell sülnie.” A nemzetközi kapcsolatok dramaturgiájában az ütőképes haderő birtokában lévő állam hajlamos ezt az előnyt ki is aknázni; vagyis az unilateralista megközelítés egyik lehetséges vonzereje az Egyesült Államok vitathatatlan és óriási katonai erőfölénye, s azon belül is az úgynevezett expedíciós képessége. A „Csehov puskája” elv gyakorlati alkalmazásának egyik, immár klasszikus megfogalmazása Madeleine K. Albright külügyminiszter (1997–2001) nevéhez fűződik, aki a katonai erő nyugat-balkáni bevetésétől ódzkodó Colin Powell, a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának elnöke részére egy vita kapcsán megjegyezte: „Miért van ez a nagyszerű haderőnk, amelyről állandóan beszél, ha nem használhatjuk azt?”¹⁶ Végül a Clinton-adminisztráció, névlegesen a NATO keretén belül, katonai erőt használt Szerbia ellen a nyugat-balkáni konfliktusban – nemzetközi jogi felhatalmazás nélkül. Az ENSZ Biztonsági Tanács megfelelő határozatát az amerikai vezetés a „humanitárius beavatkozás” nagyon tágan, rugalmasan és – mindenekelőtt – egyoldalúan értelmezhető elvével helyettesítette. Az Albright által említett „nagyszerű haderő” valóban egyedülálló, globális erőketelési képességet jelent. Az Egyesült Államok éves katonai költségvetése nagyobb, mint az utána következő tíz országé együttvéve, de ami még jobban alátámasztja Amerika katonai fölényét a nemzetbiztonsági stratégiákban ismételten megjelölt két legveszélyesebb vetélytársával szemben, az az egész világot behálózó szövetségi rendszere és katonai létesítményeinek száma. Érdemes azonban felhívni a figyelmet, hogy a mennyiségi és sok esetben a minőségi fölény nem transzferálható közvetlenül egyértelmű dominanciára egy tényleges fegyveres konfliktusban. Ezt jelzi az is, hogy az amerikai katonai tervezés a Clinton-adminisztráció (1993–2001) hivatalos doktrínájától (két hadszíntéren egyidejűleg megvívott háború)

¹⁶ POWELL–PERSICO 1995: 576.

a 21. században egy rugalmasabb, kevésbé ambiciózus katonai nagystratégia irányába mozdult el. Ahogy A. Wess Mitchell megfogalmazta: „Az Egyesült Államok immár nem rendelkezik olyan katonai erővel, amely képes lenne az összes ellenfelével egyidejűleg harcolni és legyőzni őket.”¹⁷

1. táblázat. A 15 legnagyobb katonai költségvetéssel rendelkező ország

Ország	Katonai költségvetés, 2025 (milliárd USA-dollár)
Amerikai Egyesült Államok	962
Kínai Népköztársaság	246
Oroszországi Föderáció	150
Németországi Szövetségi Köztársaság	109
Egyesült Királyság	81
Indiai Köztársaság	79
Szaúd-arábiai Királyság	78
Japán	55
Ukrajna	54
Francia Köztársaság	47
Koreai Köztársaság	45
Olasz Köztársaság	44
Izrael Állam	37
Lengyel Köztársaság	35
Ausztrál Államszövetség	34

Forrás: RAO 2025

Ugyanakkor ki kell térni az unilateralista szemlélet politikai és társadalmi indítékaira. Az amerikai kivételesség és kiválasztottság eszméje (mitosza) inherensen azt is jelenti, hogy az Egyesült Államok erkölcsileg magasabb szinten áll, mint a többi ország.¹⁸ Ebből következően nem kell hogy kösse őt az erkölcsi szempontból alacsonyabb rendűek véleménye. Noha ezt az elképzelést az amerikai politikai vezetők többsége magáénak vallotta, az úgynevezett realista vonulat is jelentős szerepet kapott az Egyesült

¹⁷ MITCHELL 2025.

¹⁸ Ennek kritikáját lásd például: MEARSHEIMER 2018: 1–14; BACEVICH 2002: 7–31.

Államok történetében. A teljesség igénye nélkül idesorolható Theodore Roosevelt (1901–1919), Richard M. Nixon (1969–1974) és Donald J. Trump (2017–2021, 2025–), vagy az utóbbi által időnként példaként említett William McKinley (1897–1901) az elnökök közül, míg a politikai élet (hivatalosan, de nem intellektuálisan) „másodvonalából” Henry A. Kissinger vagy Brent Scowcroft. Theodore Roosevelt még Woodrow Wilson politikai ellenfeleként elvetette az olyan liberális elképzeléseket a nemzetközi élet szervező elveiként, mint például a multilaterális lefegyverzés és a kollektív biztonság. Számára az irányadó a *raison d'état* klasszikus megfogalmazója és gyakorlója, Richelieu bíboros volt, aki kijelentette: „Az államügyeket illetően az, akié a hatalom, gyakran azé a jog is, és aki gyenge, csak nehezen tud nem helytelennek tűnni a világ közvéleményének többsége előtt.”¹⁹ Ennek a gondolatnak egy másik aspektusa a szelektivitás; vagyis az Egyesült Államoknak magánuk kell eldöntenie, hogy egy adott helyzetben milyen politikát követ, s nem pedig egy nemzetközi szervezetnek, amelyben a többségnek esetleg más érdekei vannak. A kérdés másik oldala, hogy Amerikának adott esetben ott is be kellene avatkoznia (akár fegyveresen is), ahol nem forognak kockán (lét)fontosságú érdekei. Az első világháború után a Nemzetek Szövetségének tagságát többek közt hasonló érvekkel utasította el a Republikánus Párt jó része, köztük olyan kongresszusi vezetők, mint Henry Cabot Lodge, Sr., William E. Borah vagy Hiram Johnson, az úgynevezett 18 kibékíthetetlen hangadói (három demokrata párti szenátor is közéjük tartozott). Az alapvető elv az Egyesült Államok cselekvési szabadságának megőrzése volt minden külső ellenőrzés nélkül. Az ő politikai örökösük volt az a hét szenátor, mindenekelőtt Robert A. Taft, akik ellenezték az Egyesült Államok belépését az Egyesült Nemzetek Szervezetébe a második világháború végén. Washington cselekvési szabadsága a hidegháború során ideológiai kérdéssé is vált: kétpárti egyetértés alakult ki, bár elsősorban a republikánusok képviseltek kezdetben – többek közt vallási alapon is, így John Foster Dulles külügyminiszter (1953–1959) – intranszignens álláspontot azt illetően, hogy bármilyen szinten együttműködjenek ateista, kommunista országokkal, mindenekelőtt az oroszokkal és a kínaiakkal.

¹⁹ FERGUSON 2017: 41.

Az amerikai ideológiai-vallási-erkölcsi kivételességi tudat egyik leágazása a vélt vagy valós amerikai értékek azonosítása az egyetemes jóval, illetve a haladással. Nem elsősorban olyan univerzális jogokról van szó, mint például a szabadság vagy az emberi méltóság tisztelete, hanem a normatív elvárásokról. Ez az amerikai történelmi, politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális minták követésének – jobb esetben – elvárását jelenti, vagy – rosszabb esetben – azok átvételének egyoldalú rákényszerítését sok esetben teljesen más hagyományokra épülő társadalmakra. Ez utóbbi közvetlen vagy közvetett politikai nyomásgyakorlás útján történik, vagy akár fegyveres erő alkalmazásával. Az előbbi „célországok” körébe beletartoznak az Egyesült Államok szövetségesei is, amelyek bár politikai partnerek, nem szándékoznak annak minden társadalmi vagy kulturális mintáját átvenni; pontosabban: elutasítják a 21. század eleji szélsőséges, úgynevezett *woke* „kultúra” erőltetését. Az utóbbi „célországait” a 21. század elején a tágabb értelemben vett Közel-Keleten találta meg az Egyesült Államok, s itt több helyütt is kísérletet tett az erőszakos „demokráciaexportra”.

Az amerikai Külügyminisztérium a sokszor erősen torzító és célzatos, de mindenképpen unilateralizmusra emlékeztető, *Country Reports on Human Rights Practices* címmel²⁰ publikált jelentéseiben a világ összes országát minősíti saját ideológiai szempontjai alapján. Ez a gyakorlat egyfajta tanár-diák típusú alá-fölé rendeltségi viszonyra emlékeztet.

KONKLÚZIÓ

Az unilateralizmus problematikája alapvetően arra a kérdésre fut ki, hogy az Egyesült Államok valóban kivételes nemzet-e: képes volt-e úgy megváltoztatni a nemzetközi élet „játékszabályait”, hogy közben a gyakorlatban is érvényesítse a saját kivételességét alátámasztó elveket. Az Egyesült Államok kül- és biztonságpolitikai gyakorlata azt látszik alátámasztani, hogy ezen elvek érvényre juttatása szelektíven történt. Ennek egyik leglátványosabb akadálya a liberális nemzetközi rend sarokkövének tekintett multilaterális

²⁰ Ezeket lásd: <https://www.state.gov/reports-bureau-of-democracy-human-rights-and-labor/country-reports-on-human-rights-practices/>

intézmények alapvető kudarca. A Nemzetek Szövetsége (Népszövetség) eleve működésképtelen volt: egyrészt a nagyhatalmak közül nem mindegyik lépett be a szervezetbe; az állandó távollévő az Egyesült Államok volt, míg Németország, Japán és a Szovjetunió időszakosan volt tag, hasonlóképpen Dél-Amerika legnagyobb állama, Brazília is. A másik fő ok a megfelelő kényszerítő mechanizmus hiánya volt a határozatok végrehajtására. Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) az első hiányosságot kiküszöbölte, de a másodikat gyakorlatilag nem: a Biztonsági Tanács az öt állandó tag vétójoga miatt gyakorlatilag működésképtelen a lényeges globális, regionális, de akár lokális kérdésekben is. Emiatt Washington több alkalommal arra kényszerült, hogy megkerülje a nemzetközi szervezetet akár olyan alapvető kérdésekben is, mint például az erő alkalmazása a nemzetközi kapcsolatokban vagy az államok szuverenitásának tiszteletben tartása.

Egy másik alapvető ok, amely az Egyesült Államokat alkalmanként az unilateralista magatartás felé tereli, az a tény, hogy Amerika globális hatalom, globális érdekekkel, amelyek *per definitionem* sokszor ütköznek más nagyhatalmakéval, sőt a szövetségi hálózatán belüli államokéival is, még az angolszász államokat tömörítő legbelső szövetségi körön belül is. Ennek legújabb példája az amerikai globális vámpolitika és az amerikai–kanadai kétoldalú kereskedelmi viták. A kérdéses ügyek sora hosszan folytatható: így az ENSZ-tagdíjak kérdése, az egyoldalú vagy csak kevesek által támogatott amerikai szankciók egyes országokkal szemben, a globális felmelegedéssel kapcsolatos amerikai álláspont (elsősorban a republikánus adminisztrációk alatt), a taposóaknak tiltásának elutasítása vagy az USA távolmaradása a Nemzetközi Büntetőbíróságtól. Ez a helyzet „magányos szuperhatalommá” teszi, és – egy japán diplomata megjegyzése szerint – a korábbi évek liberális internacionalizmusát „globális unilateralizmus” váltotta fel. Vagy ahogy egy brit diplomata megfogalmazta: „Az ember kizárólag az Egyesült Államokban hall arról, hogy a világ Amerika vezetésére vágyik. Mindenhol máshol csak az amerikai arroganciáról és unilateralizmusról lehet olvasni.”²¹ Még ha némileg szélsőségesen fogalmazták is meg ezen véleményeket, igazságtartalmuk maga kevéssé vitatható. Richard Haass mellett érvelt a múlt század utolsó

²¹ HUNTINGTON 1999: 42.

éveiben, hogy az Egyesült Államoknak vállalnia kell a „globális serif” szerepét *ad hoc* koalíciókkal vagy az erőfeszítéseit támogató nemzetközi szereplőkkel, ha lehet – ha nem, akkor egyedül.²² Az unilaterális döntésekben azonban bennük rejlik az is, hogy nem csupán a szövetségi rendszeren kívüliek ellenreakcióit válthatják ki, hanem az azon belüliekéit is. Ez történt az Irak elleni háborúnál 2003-ban, amikor az Egyesült Államok egyrészt nem volt képes megszerezni az ENSZ Biztonsági Tanácsának jóváhagyását az erő alkalmazására, másrészt olyan fontos európai szövetségesei elleneztek nyilvánosan a hadműveletet, mint Franciaország és Németország (ironikus módon Oroszországgal együtt). Általános szabályként leszögezhető, hogy egy rendszerszintű unilateralizmus egyre szélesebb körű ellenállást/ellenreakciókat válthat ki; végső soron, ahogy Kori Schake állapítja meg Donald J. Trump unilateralizmusáról, egy ellenséges nemzetközi környezet alakulhat ki az Egyesült Államokkal szemben.²³

Geir Lundestad elhíresült megállapítása szerint az Egyesült Államok „meghívásos birodalmat” (*empire by invitation*) alakított ki a második világháború után.²⁴ E meghatározást parafrázálva: az Egyesült Államok egyfajta „meghívásos unilateralizmust” gyakorolt az utóbbi évtizedekben, kiváltképpen a Szovjetunió felbomlását követő időszakban. A nemzetközi szervezetek működésképtelensége a globális és regionális biztonsági, illetve politikai kérdésekben a korábbiaknál is nyilvánvalóbbá vált. Ugyanakkor a hidegháború után számban, erőben, szervezetségben (nagy részben a kommunikációs forradalomnak köszönhetően) megerősödött transznacionális terrorista-csoportok és bűnözők (*supra state actors*) esetében az alapján vesztfáliai fogantatású nemzetközi intézmények nem tudnak megfelelően eljárni – azaz számos esetben az egyes államoknak maguknak kell fellépniük a nemzetbiztonságukat veszélyeztető elemekkel szemben. Az európai és a csendes-óceáni szövetségeseivel – kiváltképpen Japánnal és Dél-Koreával – szemben mindig is aszimmetrikus volt Washington kapcsolata, a Szovjetunió bukásával pedig a korábbinál is kevesebb figyelmet fordított a szövetségesek és nem szövetségesek „szívének és lelkének” (*hearts and minds*) megnyerésére.

²² HAASS 1998.

²³ SHAKE 2025.

²⁴ LUNDESTAD 1986.

A legfőbb szövetségesek Európában kénytelenek voltak tudomásul venni globális befolyásuk relatív csökkenését. A kemény hatalmi eszközök, vagyis a *hard power* terén a képességszakadék tágult az európaiak által kivett „békeosztalékkal” (*peace dividend*), s ennek következményeként egyre kevésbé tudtak érdemi hatást gyakorolni az amerikai döntéshozatalra. A „fékek és ellensúlyok” rendszere meggyengült, amit az egymást követő amerikai adminisztrációk változó mértékben ki is használtak.

Az Egyesült Államok előtt álló nagysztratégiai kérdés az, hogy az amerikai (nyugati) globális hegemonia/primátus ellen szerveződő formális és informális szövetségek (Sanghaji Együtműködés Szervezete, BRICS+ stb.) jelentette fenyegetést milyen módon próbálja ellensúlyozni. A „go it alone” megközelítés kockázatos lehet, ám a tágabb értelemben vett nyugati szövetségesek számára – Winston Churchill közismert mondasát parafrazálva – minden más, Washington globális primátusától eltérő világrend rosszabb lehetőségeket kínál. A kilátások nem egyértelműen biztatók: a liberális világrend alapjai megrendültek, így Washington kénytelen kül- és biztonságpolitikáját egy hagyományos, a nagyhatalmi erőegyensúlyon alapuló helyzethez igazítani. Mindezt pont akkor kell megtennie, amikor az amerikai/nyugati értékek – amelyek e rend egyik legfőbb pillérei voltak – súlyos válságba kerültek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BACEVICH, Andrew J. (2002): *American Empire. The Realities and Consequences of U.S. Diplomacy*. Cambridge, MA – London: Harvard University Press.
- BAKER, Mark (2003): U.S.: Rumsfeld's 'Old' And 'New' Europe Touches On Uneasy Divide. *RadioFreeEurope/RadioLiberty*, 2003. január 24. Online: <https://www.rferl.org/a/1102012.html>
- BORSI-KÁLMÁN Béla (2025): *Lendületben. Négy írás a geopolitika tárgyköréből*. Budapest: L'Harmattan.
- FERGUSON, Niall (2017): Donald Trump's World Order. *The American Interest*, 12(4), 37–47.
- GATES, Robert (2011): Text of Speech by Robert Gates on the Future of NATO. *Atlantic Council*, 2011. június 10. Online: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/netsource/text-of-speech-by-robert-gates-on-the-future-of-nato>

- HAASS, Richard (1998): *The Reluctant Sheriff. The United States After the Cold War*. New York: Council on Foreign Relations Press.
- HASTINGS, Max (2018): *Vietnam. An Epic Tragedy 1945–1975*. London: William Collins.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1999): The Lonely Superpower. *Foreign Affairs*, 78(2), 35–49. Online: <https://doi.org/10.2307/20049207>
- KAGAN, Robert (2002): Power and Weakness. *Policy Review*, (113). Online: https://campusweb.franklinpierce.edu/ICS/icsfs/2_19r36o.pdf?target=90096719-76a1-4a55-8oco-de16b2954ad5
- KEOHANE, Robert O. – NYE, Joseph S., Jr. (2025): The End of the Long American Century. *Foreign Affairs*, 2025. június 2. Online: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/end-long-american-century-trump-keohane-nye>
- KRAUTHAMMER, Charles (1990): The Unipolar Moment. *Foreign Affairs*, 70(1), 23–33. Online: <https://doi.org/10.2307/20044692>
- LUNDESTAD, Geir (1986): Empire by Invitation? The United States and Western Europe 1945–1952. *Journal of Peace Research*, 23(3), 263–277.
- MCCALLUM, Will (2011): Robert Zoellick: China 'Reluctant Stakeholder' in World Economic Woes. *Asia Society*, 2011. augusztus 14. Online: <https://asiasociety.org/australia/robert-zoellick-china-reluctant-stakeholder-world-economic-woes>
- MEAD, Walter Russell (2025): Trump's Trade Deal Triumphs. *The Wall Street Journal*, 2025. július 28. Online: <https://www.wsj.com/opinion/trumps-trade-deal-triumphs-a55f3213>
- MEARSHEIMER, John J. (2018): *The Great Delusion. Liberal Dreams and International Realities*. New Haven – London: Yale University Press.
- MITCHELL, A. Wess (2025): The Return of Great-Power Diplomacy. *Foreign Affairs*, 2025. április 22. Online: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/return-great-power-diplomacy-strategy-wess-mitchell>
- POWELL, Colin – PERSICO, Joseph E. (1995): *My American Journey*. New York: Random House.
- President Wilson's Message to Congress. January 8, 1918; Records of the United States Senate; Record Group 46; Records of the United States Senate; National Archives* [é. n.]. Online: <https://www.archives.gov/milestone-documents/president-woodrow-wilsons-14-points>
- RAO, Pallavi (2025): Ranked: Top 15 Countries by Military Budgets in 2025. *Visual Capitalist*, 2025. június 27. Online: [https://www.visualcapitalist.com/ranked-top-15-countries-by-military-budgets-in-2025/#:~:text=The%20U.S.%20military%20budget%20in,place%20China%20\(%2424246%20billion](https://www.visualcapitalist.com/ranked-top-15-countries-by-military-budgets-in-2025/#:~:text=The%20U.S.%20military%20budget%20in,place%20China%20(%2424246%20billion)
- SCHAKE, Kori (2025): Dispensable Nation. America in the Post-American World. *Foreign Affairs*, 2025. június 24. Online: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/dispensable-nation-schake>
- WALT, Stephen M. (2011): The Myth of American Exceptionalism. *Foreign Policy*, 2011. október 11. Online: <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/the-myth-of-american-exceptionalism/>